

نقش زنان در بهبود فضای کسب و کار مطالعه موردی: ایران و کشورهای منتخب در حال توسعه

سید علی پایتختی اسکویی^۱، لاله طبیحی اکبری^۲

تاریخ دریافت: ۱۳۳۹۴/۱۰/۱۳ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۵/۰۹/۱۳

چکیده

یکی از نشانه‌های توسعه هر جامعه‌ای، فضای کسب و کاری است که توسط زنان کارآفرین راه‌اندازی و مدیریت می‌شود. زنان به عنوان یکی از مهمترین سرمایه‌های انسانی، می‌توانند نقش بالقوه‌ای را در فرآیند توسعه بخش‌های اقتصادی هر جامعه‌ای ایفا کنند، که بخش کسب و کار نیز از این مهم مبرا نیست. مشارکت زنان در فعالیت‌های اقتصادی نه تنها در توسعه ظرفیت‌ها و توانایی‌های زنان، بلکه در فرآیند توسعه اقتصادی و اجتماعی جامعه نقش کلیدی داشته و دارد. در این مقاله تأثیر نیروی کار زنان، نیروی کار مردان، درآمد و تورم بر شاخص کلی فضای کسب و کار برای ۸ کشور منتخب در حال توسعه از جمله ایران، طی دوره زمانی ۲۰۰۶ تا ۲۰۱۴ مورد مطالعه قرار گرفته است. برای برآورد اثرات متغیرها، از تکنیک هم‌انباشتگی پانلی به شیوه حداقل مربعات معمولی پویا (DOLS) استفاده شده است. نتایج حاصله حاکی از آن است که متغیرهای نیروی کار زنان و مردان دارای تأثیر مثبت و معنی‌دار بر شاخص کلی فضای کسب و کار هستند. براساس نتایج رگرسیون، زنان در کنار مردان نقش قابل توجهی را در بهبود فضای کسب و کار ایفا می‌کنند، ولی با این وجود، ضریب تأثیرگذاری نیروی کار زنان کمتر از نیروی کار مردان است، که این امر با شرایط فضای کسب و کار کشورهای مورد بررسی کاملاً همخوانی دارد. درآمد نیز دارای تأثیر مثبت و معنی‌دار بر شاخص کلی فضای کسب و کار است، ولی تورم دارای تأثیر منفی و معنی‌دار بر شاخص کلی فضای کسب و کار است.

طبقه بندی JEL: E30, Q56, C33.

واژگان کلیدی: زنان، فضای کسب و کار، تکنیک هم‌انباشتگی پانلی، کشورهای در حال توسعه.

۱. استادیار دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تبریز، گروه اقتصاد، تبریز، ایران. Email: Oskooe@yahoo.com

۲. دانش آموخته کارشناسی ارشد اقتصاد، باشگاه پژوهشگران جوان و نخبگان، واحد تبریز، دانشگاه آزاد اسلامی، تبریز،

Email: Lalehtabaghchi@gmail.com

ایران.

مقدمه

بهبود فضای کسب و کار، امروزه به عنوان یک راهبرد اقتصادی شناخته شده است. این راهبرد مکمل راهبرد خصوصی سازی است و برخی نیز حتی بر این باورند که رفع موانع بخش خصوصی یا همان بهبود فضای کسب و کار می‌بایست جایگزین خصوصی سازی شود. کسب و کار می‌تواند منجر به ایجاد فعالیت‌های متکی بر کارآفرینی گردد و نقش سرمایه‌های انسانی را در اقتصاد پررنگ تر نماید (سالاری، ۱۳۹۰، ۱۱۲). چرا که، از بزرگترین دغدغه‌های مسئولین و تصمیم گیرندگان کلان هر کشوری، وضعیت اقتصادی آن کشور است. رشد اقتصادی هر کشوری همبستگی زیادی با ایجاد و بهبود زیرساخت‌های اقتصادی و فضای کسب و کار آن کشور دارد (بانک جهانی، ۲۰۱۴).

عوامل بسیاری بر این مهم تأثیر گذار هستند، که در این بین توجه به نقش زنان کارآفرین در کنار مردان کارآفرین در بهبود فضای کسب و کار حائز اهمیت فراوانی است. به طوری که، تغییرات اساسی سیاسی، اقتصادی و اجتماعی جوامع در حال توسعه (به ویژه کشور ایران) بر نقش زنان تأثیر گذار بوده و باعث برجسته‌تر شدن نقش اجتماعی زنان شده است. زنان به دلیل توانایی‌ها و استعدادهایی که دارند، در چند دهه اخیر حضور پررنگی را در فعالیت‌های کسب و کار در کشورهای در حال توسعه به خود اختصاص داده‌اند (مقیم، ۲۰۱۳).

سوالی اساسی پژوهش حاضر این است که، تأثیر زنان بر فضای کسب و کار چگونه است؟ از آنجائیکه در اکثر مطالعات انجام گرفته در زمینه ارتباط بین فضای کسب و کار با متغیرهای عمده کلان اقتصادی، توجهی به متغیر زنان بویژه در کشورهای در حال توسعه به ویژه در قالب تکنیک هم‌انباشتگی پانلی نشده است و عمدتاً در مطالعات صورت گرفته، تأثیر جمعیت کل بر شاخص‌های انفرادی فضای کسب و کار (تجارت خارجی، اخذ اعتبار، حمایت از سرمایه گذاران و پرداخت مالیات) مورد بررسی قرار گرفته و مطالعه مشخصی در زمینه تأثیر زنان بر شاخص کلی فضای کسب و کار صورت نگرفته است، لذا این مطالعه تلاش می‌کند تأثیر متغیرهای نیروی کار زنان، نیروی کار مردان، درآمد و تورم را به عنوان عوامل تأثیر گذار بر شاخص کلی فضای کسب و کار در ۸ کشور منتخب در حال توسعه طی دوره زمانی ۲۰۰۶ تا ۲۰۱۴ به شیوه هم‌انباشتگی پانلی با رهیافت حداقل مربعات معمولی پویا^۱ (DOLS) مورد مطالعه و بررسی قرار دهد.

این مقاله در ادامه به صورت زیر سازماندهی شده است: پس از مقدمه، در بخش دوم مقاله مروری بر مطالعات پیشین خواهیم داشت، که دربرگیرنده مطالعات داخلی و خارجی است. در بخش سوم به مبانی نظری پرداخته می‌شود. بخش‌های چهارم و پنجم به ترتیب به روند متغیرهای مورد بررسی و ساختار الگو اختصاص

دارند. تجزیه و تحلیل تجربی نتایج در بخش ششم مطرح می‌شود و بالاخره بخش هفتم نیز به نتیجه گیری و ارائه پیشنهادات سیاستی اختصاص دارد.

۱. مروری بر مطالعات پیشین

۱-۱. مطالعات داخلی

فرازمند و همکاران (۱۳۹۳)، در مقاله‌ای تحت عنوان بررسی رابطه مالیات بر مشاغل و اشتغال در ایران، به بررسی رابطه علی بین جمعیت شاغل و بهبود فضای کسب و کار از کانال پرداخت مالیات در ایران پرداختند. این مطالعه برای دوره زمانی ۱۳۶۱ تا ۱۳۹۰ در قالب روش گرنجر صورت گرفت و رابطه دوسویه‌ای در طی دوره مورد بررسی به اثبات رسید.

فلاحی و همکاران (۱۳۹۱)، در پژوهشی تحت عنوان اثر تورم بر عملکرد بازارهای مالی در ایران، به بررسی تأثیر جمعیت شاغل بر بهبود فضای کسب و کار از دریچه‌های اخذ اعتبار و حمایت از سرمایه‌گذاران پرداختند. این مطالعه با استفاده از داده‌های فصلی سالهای ۱۳۵۷ تا ۱۳۸۶ و در قالب تکنیک داده‌های پانلی با رهیافت حداقل مربعات شرطی (CLS) صورت گرفت و نتایج رگرسیونی، گویای یک رابطه مثبت و معنی‌دار در طی دوره مورد بررسی است.

کریمی (۱۳۸۷)، در مطالعه‌ای تحت عنوان بررسی تأثیر عوامل تولید بر تجارت خارجی ایران، به بررسی تأثیر جمعیت کل شاغل بر بهبود فضای کسب و کار از ناحیه تجارت خارجی در ایران پرداخت. این پژوهش برای سه مقطع زمانی ۱۳۷۰، ۱۳۷۶ و ۱۳۸۲ در قالب روش داده ستانده صورت گرفت و براساس نتایج حاصله، در بخش‌های مختلف اقتصادی، اشتغال‌زایی در بخش صادرات نسبت به واردات در طی دوره‌های مذکور بالاتر است؛ به ویژه در صنایع چوب و محصولات چوبی، کشاورزی، حمل و نقل و صنایع نساجی.

۲-۱. مطالعات خارجی

عبداللهی (۲۰۱۳)، در مقاله‌ای تحت عنوان اثر آزادسازی مالی بر توسعه بازار مالی و عملکرد رشد ناحیه SSA: یک ارزیابی تجربی، به بررسی تأثیر جمعیت کل بر بهبود فضای کسب و کار از دریچه‌های اخذ اعتبار و حمایت از سرمایه‌گذاران پرداخت. این مطالعه برای ۲۱ کشور جنوب صحرای آفریقا در قالب تکنیک داده‌های پانلی با رهیافت گشتاورهای تعمیم یافته (GMM) طی دوره زمانی ۱۹۸۱ تا ۲۰۰۹ صورت گرفت و براساس نتایج رگرسیونی شاهد رابطه مثبت و معنی‌داری هستیم.

دشموخ و کومارپینه (۲۰۱۳)، در مطالعه‌ای تحت عنوان بهره‌وری کار و عملکرد صادرات: شواهدی در سطح بنگاه از صنایع تولیدی هند از سال ۱۹۹۱، به بررسی تأثیر جمعیت شاغل با بهره‌وری بالا بر بهبود فضای کسب و کار از کانال تجارت خارجی با تکیه بر نقش صادرات پرداخت. این پژوهش برای صنایع تولیدی کشور هندوستان در طی دوره زمانی ۱۹۹۱ تا ۲۰۰۹ در قالب روش حداقل مربعات دومرحله‌ای (2SLS) صورت گرفت و رابطه مثبت و معنی‌داری به اثبات رسید.

فونگلو و همکاران (۲۰۰۵)، در پژوهشی تحت عنوان اثر جمعیت سالمند بر درآمد مالیات بر درآمد شخصی در کانادا: یک روش شبیه‌سازی، به پیش‌بینی تأثیر جمعیت سالمند (۶۵ سال و ۶۵ سال به بالا) بر بهبود فضای کسب و کار از ناحیه پرداخت مالیات در کشور کانادا پرداختند. این مطالعه برای دوره زمانی ۲۰۰۰ تا ۲۰۲۶ در قالب روش شبیه‌سازی صورت گرفت و براساس نتایج حاصله، می‌توان شاهد رابطه‌های مثبت و منفی معنی‌داری در طی مورد بررسی بود.

از آنجائیکه در اکثر مطالعات انجام گرفته در زمینه ارتباط بین فضای کسب و کار با متغیرهای عمده کلان اقتصادی، توجهی به متغیر زنان بویژه در کشورهای در حال توسعه به ویژه در قالب تکنیک هم‌انباشتگی پانلی نشده است و عمدتاً در مطالعات صورت گرفته، تأثیر جمعیت کل بر شاخص‌های انفرادی فضای کسب و کار (تجارت خارجی، اخذ اعتبار، حمایت از سرمایه‌گذاران و پرداخت مالیات) مورد بررسی قرار گرفته و مطالعه مشخصی در زمینه تأثیر زنان بر شاخص کلی فضای کسب و کار صورت نگرفته است، لذا این مطالعه تلاش می‌کند تأثیر متغیرهای نیروی کار زنان و نیروی کار مردان را بر شاخص کلی فضای کسب و کار در ۸ کشور منتخب در حال توسعه طی دوره زمانی ۲۰۰۶ تا ۲۰۱۴ به شیوه هم‌انباشتگی پانلی با رهیافت حداقل مربعات معمولی پویا (DOLS) مورد مطالعه و بررسی قرار دهد.

۲. مبانی نظری

عوامل متعددی بر عملکرد بنگاه‌های اقتصادی تأثیرگذار است. دسته‌ای از این عوامل خارج از تسلط و کنترل فعالان اقتصادی بوده که در ادبیات این حوزه با عنوان فضای کسب و کار شناخته می‌شود (حکمتی فرید و همکاران، ۱۳۹۵، ۱۲۰). فضای کسب و کار به مجموعه عوامل بر اداره یا عملکرد بنگاه‌های اقتصادی در

یک کشور اطلاق می‌شود که تقریباً خارج از کنترل مدیران بنگاه‌ها قرار دارد. بهبود محیط کسب و کار می‌تواند انگیزه و بستر لازم برای سرمایه‌گذاری فعالان اقتصادی را فراهم کند (داوسون، ۲۰۰۶).

فضای کسب و کار را می‌توان از حوزه‌های استراتژیک توسعه تلقی کرد که عمدتاً ناشی از تمام عوامل بیرونی بوده و عواملی چون بهره‌وری و اشتغال نیروی کار، سرمایه‌گذاری، آزادی‌های اقتصادی تولیدکنندگان و ظرفیت‌های تولیدی را تحت تأثیر خود قرار می‌دهد. از سوی دیگر، توسعه اقتصادی بر پایه رقابت پذیری کشورها استوار است و سلامت محیط کسب و کار از عوامل مؤثر بر رقابت پذیری است. محیط کسب و کار روشن و سالم که منتج از سلامت اقتصاد و سیاست صحیح کشورها بوده و منجر به نتیجه‌های مثبت اقتصادی از قبیل صادرات مفید، رشد اقتصادی و توسعه صنعتی می‌شود، از مواردی است که بطور جدی می‌بایست در فهرست سیاست‌های اقتصادی دولت‌ها قرار گیرد (سالاری، ۱۳۹۰، ۱۱۳).

در بین عوامل تأثیرگذار بر بهبود فضای کسب و کار، زنان ارتباط اجتناب‌ناپذیری با شاخص‌های فضای کسب و کار دارند و تبیین این ارتباط می‌تواند به اتخاذ کارآمد سیاست‌های بخش کسب و کار کمک شایانی بکند. نقش زنان در فضای کسب و کار از جمله عواملی است که در مباحث مربوط به فضای کسب و کار حائز اهمیت فراوانی است. به طوریکه، رشد اخیر فضاهای کسب و کار کشورهای درحال توسعه را نمی‌توان بی ارتباط با نقش زنان کارآفرین (در کنار مردان کارآفرین) و نقش محوری خانواده دانست (مقیمی، ۱۳۹۱). نگاهی به فرایند رشد تعداد زنان صاحب کسب و کار در سال‌های مختلف، نشان‌دهنده موج حرکت زنان ایرانی در راه‌اندازی کسب و کار است (آراستی و اکبری جوکار، ۱۳۸۷، ۳۸).

خانواده محور، توسط فرد اول فرهنگی و تربیتی یعنی مادر و زن خانواده به سایر افراد تزریق می‌شود. به طوریکه مادر که نقش کلیدی در تربیت فرزندان خود را دارا است می‌تواند به عنوان مهمترین الگوی فرهنگی در جامعه قلمداد شده و به عنوان مهمترین مسئول فرهنگی باید بیش از پیش به آن بها داده شود. بنابراین می‌توان نتیجه گرفت نقش زن در پیشبرد اهداف یک جامعه نقش پررنگ و اساسی و زیربنایی است و در نظر گرفتن نقش زن در جامعه باید از الزامات فرهنگی و زیربنایی قلمداد شود (مقیمی، ۱۳۹۱).

انسان در توسعه کسب و کار پایدار نقش به‌سزایی ایفا می‌کند به گونه‌ای که مبنای توسعه فضای کسب و کار تلقی می‌شود. به عبارتی بهتر، می‌توان گفت این دو ارتباطی دو سویه دارند؛ یعنی، هدف از توسعه کسب و کار سعادت انسان و رسیدن به محیط کسب و کار پایدار مستلزم منابع انسانی کارآمد و کارآفرین است. که در این بین، بیش از نیمی از جامعه انسانی را در کشورهای درحال توسعه زنان تشکیل می‌دهند (دوانه، ۲۰۰۰).

بحث مشارکت اقتصادی نیروی کار در اقتصاد، دارای اهمیت فراوانی است. کوزنتس^۱ معتقد است که سرمایه اصلی یک کشور توسعه یافته ابزار و ادوات صنعتی آن کشور نیست، بلکه ظرفیت تکنیکی و کاردانی نیروی کار آن کشور است. مشارکت زنان در فعالیتهای اقتصادی نه تنها در توسعه ظرفیتهای و تواناییهای زنان، بلکه در توسعه اقتصادی و اجتماعی جوامع نقش کلیدی داشته و دارد (مقیم، ۱۳۹۲). زنان با عرضه نیروی بالقوه کار خود می‌توانند نقش موثری در توسعه اقتصادی ایفا کنند. امروزه زنان نقشی کلیدی در رشد و توسعه سازمان‌ها ایفا می‌کنند. نگاهی به نرخ رشد نیروی کار زنان و توسعه و گسترش سازمان‌های امروزی نیز همین امر را به اثبات می‌رساند (داوسون^۲، ۲۰۰۶). در واقع خصوصیات کیفی زنان کارآفرین نوعی سرمایه است، چرا که این خصوصیات می‌تواند موجبات بهبود و گسترش فضاهای کسب و کار را به واسطه‌ی افزایش بهره‌وری، تولید بیش‌تر، سطح درآمد و رفاه بالاتر فراهم سازد (فیرلی و راب^۳، ۲۰۰۹). به طوریکه در کشورهای پیشرفته با رشد اقتصادی بالا، زنان سهمی بزرگ از ایجاد و مدیریت فضاهای کسب و کار همانند واحدهای تولیدی، خدماتی، تجاری، فنی را به خود اختصاص داده‌اند و ساماندهی و توانمندسازی زنان برای ورود به عرصه فعالیت‌های تجاری، ایجاد فضای مساعد کسب و کار، توسعه و ارتقای کارآفرینی زنان بازرگان و پیگیری جهت رفع موانع موجود، حمایت و تشویق بانوان در امور تجاری و همسو کردن آن در راستای توسعه اقتصادی کشور از اهم مواردی است که منجر به تشکیل کانون زنان کارآفرین در بهبود فضاهای کسب و کار در این کشورها شده است، که کشورهای درحال توسعه‌ای همانند ایران نیز طی سال‌های اخیر به جمع چنین کشورهایی ملحق شده‌اند و فضاهای کسب و کار خود را تا حدی بهبود و ارتقا داده‌اند (اخوان نسب، ۱۳۹۲).

از طرفی نیز، افزایش زنان و دختران دانشگاهی، عدم توان جذب این تعداد نیروی تحصیل کرده آماده به کار از سوی بخش دولتی به دلیل ظرفیت کم و بخش خصوصی موجود به دلیل گستره محدود و نهایتاً امکان استقلال و انعطاف پذیری بیش‌تر ساعات کار در کسب و کار شخصی که باعث ایجاد تعادل بین کار و زندگی خانوادگی می‌شود، منجر به گرایش بیش‌تر زنان به راه‌اندازی کسب و کار در سال‌های اخیر شده است (آراستی و اکبری جوکار، ۱۳۸۷، ۳۸).

به لحاظ توسعه فضای کسب و کار، اینکه زنان کارآفرینان موفق هستند یا اینکه مردان در این زمینه بر زنان برتری دارند، می‌تواند از دریچه‌های گوناگونی مورد بحث و بررسی قرار گیرد. این واقعیت که زنان در شبکه‌های مواصلاتی متفاوتی نسبت به مردان قرار دارند و موانع متعددی دست‌یابی آنان را به شبکه‌های متنوع کسب و کار محدود می‌کند، در نقش آنان در زمینه فضای کسب و کار تأثیر بسزایی دارد و ضریب تأثیر گذاری بر فضای کسب و کار را به حد قابل ملاحظه‌ای تقلیل می‌دهد (آراستی و اکبری جوکار، ۱۳۸۵، ۱۰).

محدودیت‌های عمده‌ای که در گزارش سازمان جهانی کار^۱ برای زنان کارآفرین شناسایی شده است، عبارت‌اند از:

- پررنگ تر بودن نقش زنان در خانواده و نیاز به آن‌ها به حضور دائمی در خانواده بیش از مردان؛
- وجود افکار منفی در مورد نقش زنان در کسب و کار؛
- سطوح آموزشی نسبتاً پایین تر زنان، به دلیل دسترسی محدود به فرصت‌های آموزشی شغلی؛
- فرصت‌های محدودتر در بخش دولتی برای توسعه مهارت‌ها؛
- دسترسی ناکافی زنان کارآفرین به تکنولوژی خدمات حمایتی و اطلاع رسانی؛
- دسترسی کمتر زنان به اعتبارات نسبت به مردان به دلیل ضعف مسائل مربوط به ضمانت و مقادیر کم اعتبارات و نیز نگرش منفی درخصوص توان بازپس دهی پائین زنان کارآفرین از سوی متصدیان وام.
- محدودیت‌های قانونی و تبعیض آمیز برخی کشورهای درحال توسعه در زمینه دسترسی به خدمات دولتی در جهت ثبت کسب و کار جدید و ثبت زن به عنوان یک کارآفرین (سازمان جهانی کار، ۲۰۱۴).
- ولی با وجود موارد فوق الذکر، مجامع بین‌المللی بر اهمیت حمایت بیشتر زنان به عنوان یکی از مهمترین کارآفرینان اقتصادی و همچنین به عنوان گروه‌های آسیب پذیر جامعه تأکید فراوانی دارند (سازمان ملل، ۲۰۱۴).

۳. روند متغیرهای مورد بررسی

در این قسمت از مقاله، وضعیت متغیرهای به کار رفته در تحقیق با ترسیم نمودار در طی دوره زمانی ۲۰۰۶ تا ۲۰۱۴ در ۸ کشور منتخب درحال توسعه شرح داده خواهد شد. چراکه این شیوه تجزیه و تحلیل، دید کلی تری را ارائه نموده و ما را در پیشبرد اهداف تحقیق با سرعت بیشتری به پیش برده و به تبیین پیشنهادهای سیاست‌گذاری نیز کمک می‌کند.

۳-۱. سهولت کسب و کار

فضای کسب و کار از جمله شاخص‌های تعیین‌کننده وضعیت اقتصادی هر کشور است که با استناد به آن می‌توان به بررسی و تجزیه و تحلیل شرایط اقتصادی هر کشور پرداخت. محیط فضای کسب و کار در کشورها هرچه شفاف‌تر و رقابتی‌تر باشد منجر به افزایش سلامت اقتصادی کشورها و اتخاذ سیاست‌های مطلوب شده و روند بهبودی شاخص‌های اقتصادی را در پی خواهد داشت. در این راستا بررسی وضعیت شاخص‌های کسب و

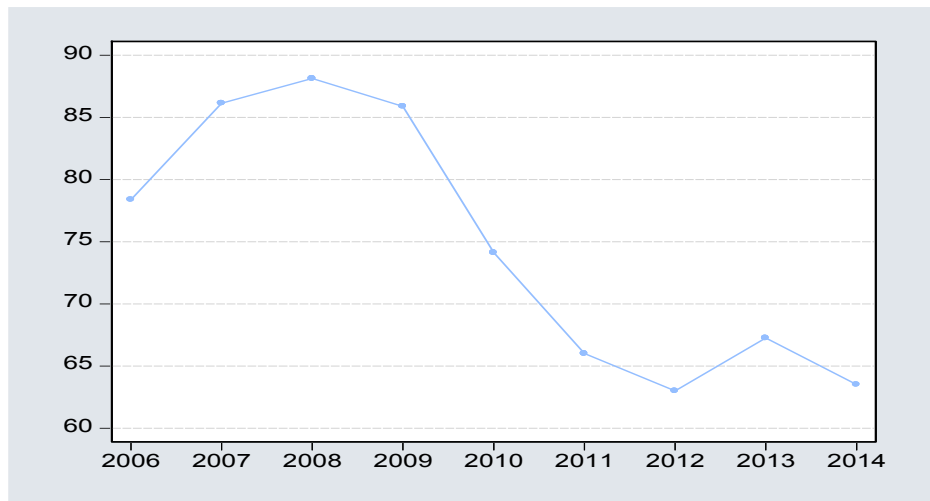

کار چه از نظر خرد و چه از نظر کلان و تبیین چالش‌های موجود می‌تواند در ایجاد و توسعه فضای کسب و کار در کشور مثمرتر باشد (بختیاری و شایسته، ۱۳۹۱، ۱۷۶).

در این بین نقش شاخص سهولت کسب و کار حائز اهمیت فراوانی است. شاخص سهولت کسب و کار به عنوان یک شاخص مهم کسب و کار نشان دهنده مقررات بهتر، معمولاً ساده‌تر، برای کسب و کارها و حمایت‌های قوی تر از حقوق مالکیت خصوصی است. پژوهش‌های تجربی با بودجه تامین شده از سوی بانک جهانی به منظور توجیه این کار نشان می‌دهند که اثر بهبود این مقررات بر رشد اقتصادی زیاد است (بانک جهانی، ۲۰۱۶).

آن‌چنان‌که از نمودار (۱) پیداست، شاخص مورد بررسی در طی دوره زمانی مورد بررسی، نوسانات افزایشی و کاهش‌ی قابل ملاحظه‌ای را به همراه داشته است. به طوریکه، مابین سال‌های ۲۰۰۶ تا ۲۰۰۸ و ۲۰۱۲ تا ۲۰۱۳ شاهد روند صعودی و مابین سال‌های ۲۰۰۸ تا ۲۰۱۲ و ۲۰۱۳ تا ۲۰۱۴ شاهد روند نزولی هستیم. که در این بین روند کاهش‌ی سال‌های ۲۰۰۸ تا ۲۰۱۲ که عمدتاً مصادف با بحران مالی جهانی است چشم‌گیرتر است. چراکه در این سال‌ها به واسطه کاهش سطح درآمدی، انگیزه راه‌اندازی فضاهای کسب و کار به طرز قابل توجهی محدود شده بود.

نمودار-۱. وضعیت سهولت کسب و کار

منبع: خروجی Eviews9 براساس داده‌های بانک جهانی (۲۰۱۶)

جدول (۱) هم رتبه سهولت کسب و کار کشور ایران و سایر کشورهای مورد بررسی را به تصویر می‌کشد.

جدول-۱. رتبه کشورها براساس سهولت کسب و کار

۲۰۱۴	۲۰۱۳	۲۰۱۲	۲۰۱۱	۲۰۱۰	۲۰۰۹	۲۰۰۸	۲۰۰۷	۲۰۰۶	
۴۳	۴۵	۴۲	۳۹	۳۷	۴۹	۶۷	۷۴	۶۳	کلمبیا
۶۷	۶۴	۶۳	۶۷	۹۲	۸۷	۸۳	۱۰۰	۸۸	غنا
۱۴۵	۱۴۴	۱۲۹	۱۳۷	۱۴۲	۱۳۸	۱۲۸	۱۱۲	۱۰۸	ایران
۵۰	۴۹	۴۷	۵۹	۶۳	۶۴	۸۱	۷۶	۷۷	قزاقستان
۵۵	۶۱	۶۱	۷۲	۷۷	۸۳	۷۶	۷۰	۵۷	پاناما
۴۲	۴۳	۴۱	۳۶	۵۶	۶۵	۵۴	۵۱	۵۵	پرو
۳۲	۵۲	۴۵	۵۸	۶۷	۱۴۳	۱۴۸	۱۴۵	۱۳۲	کره
۷۴	۸۰	۷۶	۶۰	۵۹	۵۸	۶۸	۶۱	۴۷	وانواتو

منبع: بانک جهانی (۲۰۱۶)

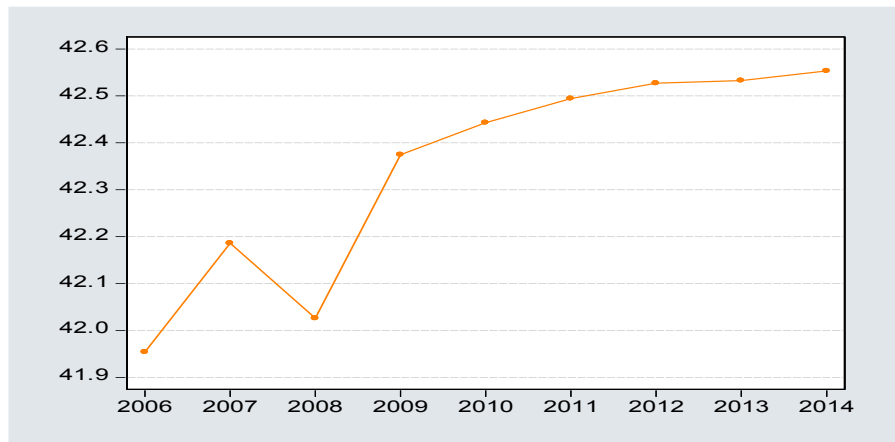
۲-۳. نیروی کار زنان و مردان

تقریباً تمامی اندیشمندان و صاحب نظران علوم مدیریتی و اقتصادی پذیرفته‌اند که نیروی کار با کیفیت بالا، رکن اساسی توسعه اقتصادی در سطح خرد و کلان است. امروزه تمامی انسانها ادعا می‌کنند که نیروی کار بزرگترین سرمایه است. چراکه، بر همگان آشکار شده است که انسان عامل اصلی توسعه است و توسعه یافتگی تنها بر شانه‌های انسان پیش می‌رود و فرآیند رشد و توسعه فضاهای کسب و کار بدون مشارکت انسان به جایی نمی‌رسد، زیرا انسان هم هدف و هم وسیله نیل به توسعه است (مجنونی اسکوتی، ۱۳۹۴).

همان طوری که از نمودارهای (۲) و (۳) پیداست در طی دوره مورد بررسی، نیروی کار زنان و مردان روند صعودی را طی کرده‌اند، که در توجیه این امر می‌توان به گسترش سرمایه گذاری‌ها در زمینه بهبود شاخص‌های توسعه منابع انسانی در طی سال‌های اخیر اشاره کرد. هرچند که زنان نسبت به مردان در بعضی

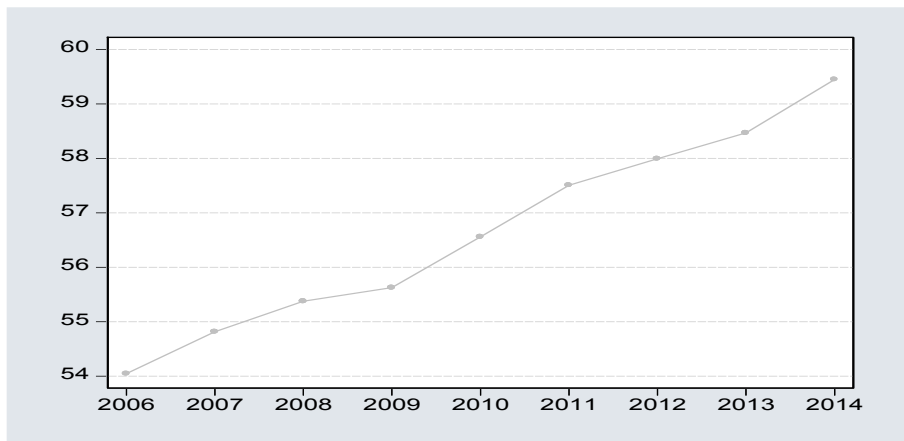
موارد روند نزولی را نیز طی کرده‌اند که این کاهش نیز مصادف با بیکاری سال‌های ۲۰۰۷ تا ۲۰۰۸ بحران مالی جهانی است، که فرصت اشتغال زنان را در کشورهای در حال توسعه محدود کرده بود.

نمودار-۲. وضعیت نیروی کار زنان

منبع: خروجی Eviews9 براساس داده‌های بانک جهانی (۲۰۱۶)

نمودار-۳. وضعیت نیروی کار مردان

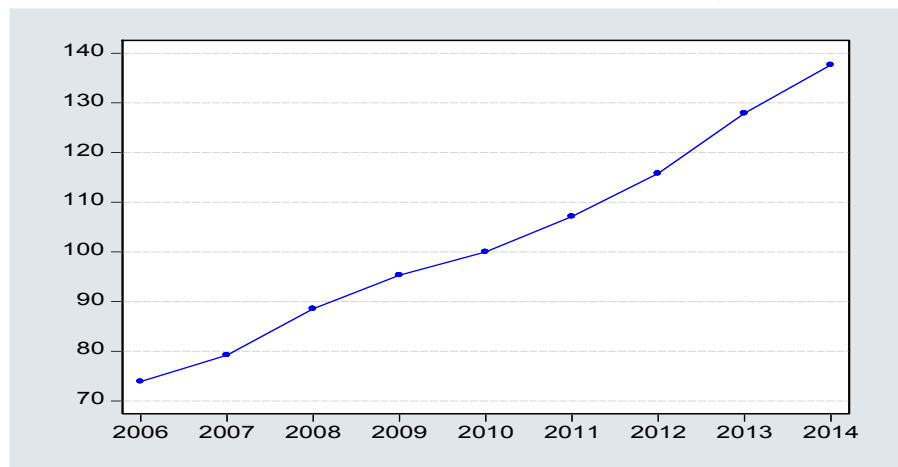
منبع: خروجی Eviews9 براساس داده‌های بانک جهانی (۲۰۱۶)

۳-۳. تورم

نرخ تورم بالا؛ باعث افزایش عدم اطمینان و کاهش کارایی مکانیسم قیمت در تخصیص منابع می‌شود. در نتیجه، باعث کاهش ارزش و بهره‌وری سرمایه‌گذاری‌ها می‌شود، که فضای کسب و کار نیز مجزا نیست. در واقع تورم بالا، بر عملکرد شرکت‌های کسب و کار تأثیر منفی دارد و میزان عملکرد و معاملات را در این بنگاه‌ها به طور قابل ملاحظه‌ای کاهش می‌دهد. از این رو، نرخ پایین و ثابت تورم برای بهبود و گسترش فضای کسب و کار کاملاً معقول و منطقی است (مجنونی اسکوتی، ۱۳۹۴). در مدل ارائه شده تورم بصورت شاخص قیمتی مصرف کننده مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است و آنچنان که از نمودار (۴) پیداست، شاهد یک روند صعودی در طی دوره زمانی مورد بررسی هستیم، که کاملاً منطبق بر شرایط اقتصادی کشورهای مورد بررسی است.

نمودار-۴. وضعیت تورم

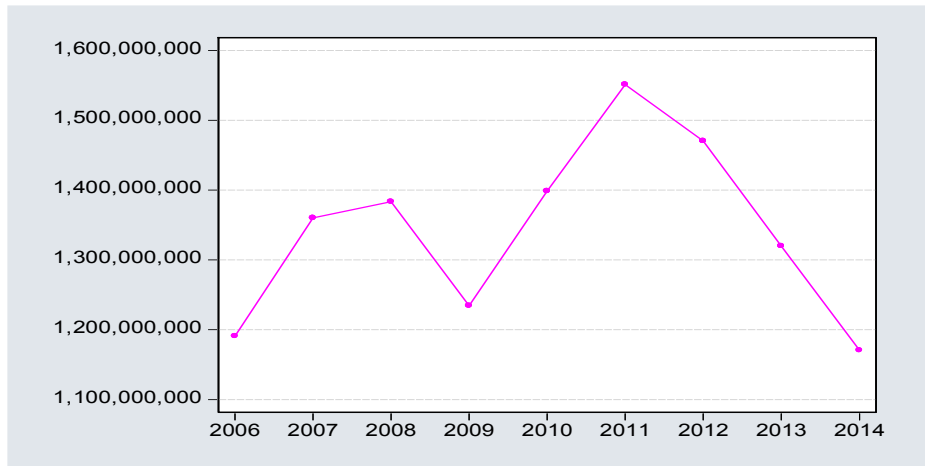

منبع: خروجی Eviews9 براساس داده‌های بانک جهانی (۲۰۱۶)

۳-۴. درآمد

در میان شاخص‌های اقتصاد کلان، درآمد از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. زیرا نه تنها به‌عنوان مهم‌ترین شاخص عملکرد اقتصادی در تجزیه و تحلیل‌ها و ارزیابی‌ها مورد استفاده قرار می‌گیرد، بلکه بسیاری از دیگر اقلام کلان اقتصاد محصولات جنبی محاسبه و برآورد آن محسوب می‌گردند (بانک مرکزی، ۱۳۹۵). نمودار (۵) روند شاخص درآمد (تولید ناخالص داخلی) را در طی دوره زمانی ۲۰۰۶ تا ۲۰۱۴ را به تصویر می‌کشد.

نمودار-۵. وضعیت درآمد

منبع: خروجی Eviews9 براساس داده‌های بانک جهانی (۲۰۱۶)

آن چنان که از نمودار فوق پیداست، تولید ناخالص داخلی طی دوره مذکور نوسانات قابل ملاحظه‌ای را به همراه داشته است ولی با آهنگ‌های افزایشی و کاهش‌ی متفاوت. که در این بین نوسانات کاهش‌ی مابین سال‌های ۲۰۰۸ تا ۲۰۰۹ که سرمنشأ بحران اقتصادی است نسبت به سال‌های ۲۰۱۱ تا ۲۰۱۴ فزاینده‌تر است.

۴. ساختار الگو

در این مقاله تأثیر نیروی کار زنان، نیروی کار مردان، درآمد و تورم بر شاخص کلی فضای کسب و کار برای ۸ کشور منتخب جهان^۱ به لحاظ درحال توسعه بودن، طی دوره زمانی ۲۰۰۶ تا ۲۰۱۴ مورد مطالعه قرار گرفته می‌گیرند و برای برآورد اثرات متغیرها نیز، از تکنیک هم‌انباشتگی پانلی به شیوه حداقل مربعات معمولی پویا^۲ (DOLS) استفاده می‌شود. مدل مورد بررسی در این مقاله، با الهام از مبانی نظری و سوابق مطرح شده به صورت زیر معرفی می‌شود:

۱. کلمبیا، غنا، ایران، قزاقستان، پاناما، پرو، کره و وانواتو.

$$\text{LnDB}_{it} = \alpha_0 + \alpha_1 \text{LnWL}_{it} + \alpha_2 \text{LnML}_{it} + \alpha_3 \text{LnY}_{it} + \alpha_4 \text{LnINF}_{it} + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

DB: بیانگر شاخص کلی فضای کسب و کار است، که از مولفه‌های شروع کسب و کار، اخذ مجوز، دریافت الکترونیسته، ثبت مالکیت، اخذ اعتبار، حمایت از سرمایه‌گذاران، پرداخت مالیات، تجارت خارجی، تعطیل کردن کسب و کار و اجرای قراردادهای ناشی می‌شود.

WL: بیانگر نیروی کار زنان بر حسب درصدی از کل نیروی کار است.

ML: بیانگر نیروی کار مردان بر حسب درصدی از کل نیروی کار است.

Y: نشانگر درآمد واقعی است، که با تولید ناخالص داخلی حقیقی بر حسب سال پایه ۲۰۱۰ سنجش می‌شود.

INF: نشان دهنده تورم است که از طریق شاخص قیمتی مصرف‌کننده (CPI) وارد مدل می‌شود.

ε : نشان دهنده جمله‌ی خطای تصادفی است.

Ln: گویای لگاریتم طبیعی است.

- از آنجائیکه که شرط تکنیک هم‌انباشتگی پانلی بزرگتر بودن تعداد سالها از تعداد کشورهای مورد بررسی است، لذا به دلیل بررسی دوره ۹ ساله، امکان لحاظ بیش از ۸ کشور در مدل وجود نداشت بلکه کلان و آیدین (۲۰۱۶) و لزوم بررسی دوره ۹ ساله نیز صرفاً به دلیل وجود داده‌های در دسترس بود.

- داده‌های مربوط به تمامی متغیرها از بانک جهانی استخراج شده‌اند.

- جهت کسب اطمینان از کاذب نبودن رگرسیون حاصله قبل از برآورد مدل فوق، ابتدا آزمون ریشه واحد جهت بررسی مانایی داده‌های پانل و آزمون هم‌جمعی برای بررسی هم‌انباشتگی و رابطه بلندمدت بین متغیرها مورد بررسی قرار گرفته است. در ادامه نیز آزمون‌های شناسایی مورد بررسی قرار گرفته و در نهایت پس از مشخص شدن روش برآورد، تخمین مدل فوق صورت گرفته است.

۵. تجزیه و تحلیل تجربی نتایج

۱-۵. آزمون مانایی ۱

جهت بررسی مانایی متغیرها از آزمون ریشه واحد ایم، پسران و شین (IPS) استفاده شده است، که خلاصه نتایج این آزمون در جدول (۲) ارائه شده است.

جدول-۲. نتایج آزمون ریشه واحد متغیرها

آزمون ایم، پسران و شین		
متغیر	در حالت با عرض از مبدأ (در سطح)	در حالت با عرض از مبدأ (با یکبار تفاضل گیری)
LnDB	۰/۵۶ (۰/۱۶)	۰/۰۰۷۴ (-۲/۴۳)
LnWL	۰/۰۴۶۵ (-۱/۸۲)	-
LnML	۰/۰۴۴۰ (-۱/۸۷)	-
LnY	۰/۶۵ (۰/۳۸)	۰/۰۴۴۵ (-۱/۷۰)
LnCPI	۰/۱۳۷۰ (-۱/۰۹)	۰/۰۰۱۶ (-۲/۹۵)

منبع: یافته‌های تحقیق براساس خروجی نرم افزار Eviews9

با توجه به نتایج جدول (۲)، متغیرهای نیروی کار زنان و مردان در سطح مانا هستند ($I(0)$) ولی متغیرهای شاخص کلی فضای کسب و کار، تورم و درآمد در سطح مانا نیستند و با یک بار تفاضل گیری مانا می‌شوند ($I(1)$). با توجه به اینکه عمل تفاضل گیری را انجام داده ایم، لذا لازم است که هم انباشتگی متغیرها بررسی شود.

۲-۵. تحلیل هم‌جمعی^۱

جهت بررسی وجود رابطه هم‌انباشتی متغیرها نیز از آزمون کائو^۲ استفاده شده است. همان‌طور که ملاحظه می‌گردد براساس نتایج جدول (۳) هم‌انباشتی یا وجود رابطه تعادلی بلندمدت بین نیروی کار زنان، نیروی کار مردان، درآمد و تورم با شاخص کلی فضای کسب و کار در کشورهای مورد بررسی، در سطح ۱٪ پذیرفته می‌شود. بنابراین با توجه به نتایج آزمون کائو، می‌توان گفت با وجود اینکه متغیرها در سطح I(1) مانا هستند، ولی در سطح صفر هم‌انباشته هستند و رگرسیون مذکور کاذب نیست (کائو و چیانگ^۳، ۱۹۹۹).

جدول-۳. نتایج آزمون هم‌انباشتی کائو

ADF ^۴	آماره t	احتمال
	-۳/۸۶	۰/۰۰۲۳

منبع: یافته‌های تحقیق براساس خروجی نرم افزار Eviews9

۳-۵. بررسی هم‌خطی

جهت بررسی هم‌خطی بین متغیرهای مستقل و وابسته، ماتریس ضریب همبستگی بین متغیرها محاسبه شده است. همانگونه که از جدول (۴) قابل مشاهده است، تمامی اجزای خارج از قطر اصلی ماتریس پایین‌تر از ۰/۹ هستند، لذا در برآورد مدل مربوطه، هیچ‌گونه رابطه هم‌خطی بین متغیرها وجود ندارد و متغیرهای نیروی کار زنان و مردان می‌توانند توأماً در مدل وارد باشند.

جدول-۴. نتایج بررسی رابطه هم‌خطی بین متغیرهای مستقل و وابسته

متغیرها	LnDB	LnWL	LnML	LnY	LnCPI
LnDB	۱/۰۰	۰/۵۲	۰/۳۹	۰/۰۱	۰/۱۰
LnWL	۰/۵۲	۱/۰۰	۰/۷۶	۰/۴۲	۰/۱۷
LnML	۰/۳۹	۰/۷۶	۱/۰۰	۰/۴۱	۰/۱۶
LnY	۰/۰۱	۰/۴۲	۰/۴۱	۱/۰۰	۰/۰۷
LnCPI	۰/۱۰	۰/۱۷	۰/۱۶	۰/۰۷	۱/۰۰

منبع: یافته‌های تحقیق براساس خروجی نرم افزار Eviews9

۴-۵. آزمون بروش پاکان

1. Cointegration   2. Kao   3. Kao & Chiang   4. Augmented Dickey-Fuller test

این آزمون جهت بررسی وجود نابرابری واریانس‌ها مورد استفاده قرار می‌گیرد. فرضیه صفر این آزمون مبنی بر نابرابری واریانس‌ها است و فرضیه مقابل نیز برابری واریانس‌ها را بیان می‌کند. براساس نتایج جدول ارائه شده در جدول (۵) فرضیه H_0 رد شده و فرضیه H_1 پذیرفته می‌شود، لذا در مدل مشکل نابرابری واریانس‌ها وجود ندارد.

جدول-۵. نتایج آزمون بروش پاگان

احتمال	درجه آزادی	آماره آزمون
۰/۰۰۰۱	۲۸	۶۶/۶۵

منبع: یافته‌های تحقیق براساس خروجی نرم افزار Eviews9

۵-۵. برآورد مدل

پس از انجام آزمون ریشه واحد و هم‌انباشتگی جهت تعیین نوع مدل به لحاظ اثرات ثابت، تصادفی یا حالت تلفیقی^۱ به انجام آزمون‌های آماری مربوطه پرداخته‌ایم. نتایج حاصله از آزمون F در جدول (۶) ارائه شده است، که طبق آزمون اثرات ثابت^۲ حالت تلفیقی رد شده و بایستی تخمین به روش اثرات ثابت یا تصادفی انجام شود.

جدول-۶. آزمون اثرات ثابت

احتمال	درجه آزادی	آماره آزمون	آزمون اثرات
۰/۰۰۰۰	(۷, ۶۰)	۴/۲۰	آزمون اثرات مقطعی ثابت ^۳
۰/۰۰۰۲	۷	۲۸/۷۵	آزمون کای دو مقطعی ^۴

منبع: یافته‌های تحقیق براساس خروجی نرم افزار Eviews9

- 1 Pooled Data
2 Fixed Effects Test
3 Section F- Cross
4 Cross-section Chi-square

حال برای مشخص نمودن نوع روش تخمین به لحاظ اثرات ثابت یا تصادفی بایستی آزمون هاسمن مورد بررسی قرار گیرد. که بر اساس نتایج آزمون هاسمن^۱ مطابق جدول (۷)، احتمال $0/0022$ روش اثرات ثابت را تایید می‌کند.

جدول-۷. آزمون هاسمن

احتمال	درجه آزادی	آماره آزمون	آزمون اثرات
0/0022	۴	۱۶/۶۷	آزمون اثرات مقطعی تصادفی ^۲

منبع: یافته‌های تحقیق براساس خروجی نرم افزار Eviews9

نتایج جدول (۸) را می‌توان به شرح زیر ارائه نمود:

- نیروی کار زنان و مردان تأثیر مثبت و معنی‌داری بر شاخص کلی فضای کسب و کار دارند. ضریب این متغیرها به ترتیب معادل $2/76$ و $4/22$ است که بیانگر این است که، با یک درصد افزایش در نیروی کار زنان و مردان، شاخص کلی فضای کسب و کار به ترتیب معادل $2/76$ و $4/22$ درصد افزایش پیدا می‌کند.

دلیل این رابطه‌ی مثبت و معنادار کاملاً واضح و آشکار است. امروزه افراد نقشی کلیدی در رشد و توسعه سازمان‌ها ایفا می‌کنند. نگاهی به نرخ رشد نیروی کار و توسعه و گسترش سازمان‌های امروزی نیز همین امر را به اثبات می‌رساند. در واقع خصوصیات کیفی نیروی کار کارآفرین (اعم از زنان و مردان) نوعی سرمایه است، چرا که این خصوصیات می‌تواند موجب بهبود و گسترش فضاهای کسب و کار به واسطه افزایش بهره‌وری، تولید بیش‌تر، سطح درآمد و رفاه بالاتر باشد. از طرفی نیز، ضریب تأثیرگذاری نیروی کار زنان کمتر از مردان است و لذا مردان در فضای کسب و کار نقش پررنگ‌تری را نسبت به زنان ایفا می‌کنند. در توجیه این موضوع می‌توان به شرایط جوامع در حال توسعه مورد بررسی اشاره کرد. عمده‌تأ در کشورهای در حال توسعه زنان در شبکه‌های مواصلاتی متفاوتی نسبت به مردان قرار دارند و موانع متعددی دست‌یابی آنان را به شبکه‌های متنوع کسب و کار محدود کرده است، که از بارزترین آنها می‌توان به پررنگ تر بودن نقش زنان در خانواده و نیاز به آنها به حضور دائمی در خانواده، وجود افکار منفی در مورد نقش زنان در کسب و کار، سطوح آموزشی نسبتاً پایین‌تر زنان بدلیل دسترسی محدود به فرصت‌های آموزشی شغلی، فرصت‌های محدودتر در بخش دولتی، دسترسی ناکافی زنان کارآفرین به تکنولوژی خدمات حمایتی و اطلاع‌رسانی، دسترسی کمتر زنان به اعتبارات

نسبت به مردان و محدودیت‌های قانونی و تبعیض آمیز برخی کشورهای در حال توسعه در زمینه دسترسی به خدمات دولتی در جهت ثبت کسب و کار جدید و ثبت زن به عنوان یک کارآفرین اشاره کرد.

- درآمد، تأثیر مثبت و معنی‌داری بر شاخص کلی فضای کسب و کار دارد. ضریب این متغیر ۰/۵۱ است که بیانگر این است که، با یک درصد افزایش در درآمد، شاخص کلی فضای کسب و کار ۰/۵۱ درصد افزایش پیدا می‌کند.

در مورد تصدیق نتیجه بدست آمده بایستی گفت با افزایش درآمد، قدرت راه‌اندازی فضاهای کسب و کار جدید و گسترش فضاهای کسب و کارهای قبلی افزایش یافته و کارآفرینان بیشتری وارد صحنه فضای کسب و کار می‌شوند. به عبارتی، با افزایش درآمد، شاخص‌های فضای کسب و کار می‌تواند یک روند صعودی را در بلندمدت طی کنند.

- تورم تأثیر منفی و معنی‌داری بر شاخص کلی فضای کسب و کار دارد. ضریب این متغیر ۰/۴۱ است که بیانگر این است که، با یک درصد افزایش در شاخص تورم، شاخص کلی فضای کسب و کار ۰/۴۱ درصد کاهش پیدا می‌کند.

تورم بالا منجر به افزایش ریسک و عدم اطمینان و کاهش عملکرد سیستم قیمت گذاری تخصیص منابع می‌شود و لذا بی‌ثباتی فضاهای کسب و کار را به دنبال داشته، به‌طوریکه ارزش و بهره‌وری فعالیت‌های کسب و کار تقلیل یافته و در نتیجه فعالیت‌های کسب و کار به کندی و با هزینه‌های سنگین صورت می‌گیرد، که شرایط تورمی کشورهای در حال توسعه به ویژه ایران، نمونه بارزی از موضوع فوق است.

جدول ۸- نتایج تخمین مدل به روش حداقل مربعات معمولی پویا

متغیرها	ضریب	انحراف معیار	آماره t	احتمال
C	۸۷/۶۵	۲۶/۶۴	۳/۲۹	۰/۰۰۱۷
LnWL	۲/۷۶	۰/۷۰	۳/۸۹	۰/۰۰۰۲
LnML	۴/۲۲	۱/۳۷	۳/۰۷	۰/۰۰۳۰
LnY	۰/۵۱	۰/۰۹	۵/۵۵	۰/۰۰۰۰
LnCPI	-۰/۴۱	۰/۰۶	-۵/۹۷	۰/۰۰۰۰

ضریب تعیین ^۱	۰/۹۶
ضریب تعیین تعدیل شده ^۲	۰/۹۳
تعداد مشاهدات	۷۲

منبع: یافته‌های تحقیق براساس خروجی نرم افزار Eviews9

۶. نتیجه گیری و ارائه پیشنهادات سیاستی

هدف این مقاله، بررسی تأثیر نیروی کار زنان، نیروی کار مردان، درآمد و تورم بر شاخص کلی فضای کسب و کار بود، که ۸ کشور منتخب درحال توسعه طی دوره زمانی ۲۰۰۶ تا ۲۰۱۴ به شیوه هم انباشتگی پانلی با رهیافت حداقل مربعات معمولی پویا (DOLS) مورد مطالعه و بررسی قرار گرفتند. بدین منظور ابتدا بررسی‌های مربوط به ریشه واحد با استفاده از آزمون ریشه واحد ایم، پسران و شین برای متغیرهای مدل مورد بررسی انجام گرفت، که مانایی متغیرها در سطح (DI) تأیید شد و سپس با انجام تحلیل‌های هم انباشتگی به روش کائو، یک ارتباط قوی بلندمدت بین نیروی کار زنان، نیروی کار مردان، درآمد و تورم با شاخص کلی فضای کسب و کار در گروه کشورهای مورد بررسی حاصل شد. نتایج حاصل از برآورد صورت گرفته نیز نشان داد که، نیروی کار زنان، نیروی کار مردان و درآمد دارای تأثیر مثبت و تورم دارای تأثیر منفی بر شاخص کلی کسب و کار در طی دوره مورد بررسی است. لذا با توجه به نتایج حاصله، پیشنهادات سیاستی نیز به شرح ذیل ارائه می گردند:

- با توجه به رابطه مثبت بین نیروی کار زنان و مردان با شاخص کلی فضای کسب و کار، آنچه در حالت کلی قابل ادعان است اینکه، بایستی زمینه‌های گسترش مشارکت همزمان زنان و مردان را در فضاهای کسب و کار در اقتصاد کشورهای مورد بررسی فراهم ساخت و تا حد ممکنه تقلیل محدودیت‌های پیش روی زنان در کشورهای مذکور مد نظر سیاست گذاران اقتصادی قرار گیرد.

- با توجه به رابطه مثبت بین درآمد و شاخص کلی فضای کسب و کار، بایستی زمینه‌های افزایش درآمد را به واسطه گسترش تولید ناخالص داخلی از طریق به‌کارگیری بهترین ترکیب ممکنه از نهاده‌های تولیدی (نیروی کار، سرمایه فیزیکی و منابع انرژی) در اقتصاد کشورهای مذکور در جهت بهبود و گسترش فضاهایی کسب و کار فراهم ساخت.

- با توجه به رابطه منفی بین تورم و شاخص کلی فضای کسب و کار، اجرای سیاست‌های تثبیت اقتصادی و مهار تورم می‌تواند از طریق کاهش ریسک و عدم اطمینان و ایجاد ثبات اقتصادی، زمینه‌های بهبود و گسترش فضاهای کسب و کار را در کشورهای مورد بررسی تا حد قابل توجهی ارتقا بخشد.

منابع

- آراستی، ز. و اکبری جوکار، م. (۱۳۸۵). بررسی شیوه‌های ارتباط شبکه‌ی زنان کارآفرین ایرانی و تأثیر آن در راه‌اندازی کسب و کار. *مطالعات زنان*، ۳: ۲۲-۵.
- آراستی، ز. و اکبری جوکار، م. (۱۳۸۵). تحقیقی پیرامون ویژگی‌های کسب و کارهای زنان کارآفرین تحصیل کرده دانشگاهی و مشکلات آنان در راه‌اندازی کسب و کار. *دوماهنامه علمی- پژوهشی دانشور رفتار*، ۳۲: ۴۶-۳۷.
- اخوان نسب، ز. (۱۳۹۲). توانمندسازی زنان در عرصه فعالیت‌های اقتصادی و کسب و کار. قابل دسترسی در وب سایت شهروندان: <http://www.shahrwandan.ir>
- بانک مرکزی. (۱۳۹۵). مفاهیم، تعاریف و روش‌ها. قابل دسترسی در سایت <http://www.cbi.ir/simplelist/4507.aspx>
- بختیاری، ص. و شایسته، ا. (۱۳۹۱). بررسی تأثیر بهبود فضای کسب و کار بر رشد اقتصادی در کشورهای منتخب با تأکید بر ایران. *فصلنامه اقتصاد مالی و توسعه*، ۱۶: ۲۰۴-۱۷۵.
- پایتختی اسکوئی، س. ع.، رجبی، ا. و برقی اسکوئی، م. م. (۱۳۹۲). تأثیر بحران مالی جهانی بر رشد اقتصادی ایران. *دومین کنفرانس ملی چالش‌های اصلی صنعت و تولید ملی*.
- حکمتی فرید، ص.، محمدزاده، ی. و خزالی، خ. (۱۳۹۵). اثر بهبود فضای کسب و کار و رعایت حقوق مالکیت فکری بر رشد اقتصادی کشورهای با درآمد متوسط به بالا. *پژوهش‌های رشد و توسعه اقتصادی*. ۱۳۰: ۲۲-۱۱۹.
- سالاری، ا. (۱۳۹۰). بررسی تأثیر نظام مالیاتی بر فضای کسب و کار. *مجله اقتصادی - ماهنامه بررسی مسائل و سیاست‌های اقتصادی*. ۹ و ۱۰: ۱۱۱-۱۳۰.
- فرازمند، ح.، افقه، س. م. و پژدمان، ف. (۱۳۹۳). بررسی رابطه مالیات بر مشاغل و اشتغال در ایران. *کنفرانس توانمندسازی اصلاح رفتارهای اقتصادی*.
- فلاحتی، ع.، سهیلی، ک. و نوری، ف. (۱۳۹۱). اثر تورم بر عملکرد بازارهای مالی در ایران. *فصلنامه پژوهش‌های اقتصادی*، ۶: ۱۶۳-۱۳۳.
- کریمی، ا. (۱۳۸۷). بررسی تأثیر عوامل تولید بر تجارت خارجی ایران. *فصلنامه پژوهش‌ها و سیاست‌های اقتصادی*، ۳۷ و ۳۸: ۶۸-۴۳.
- مجنونی اسکوئی، ح. (۱۳۹۴). بررسی تأثیر کارآفرینی بر توسعه مالی در کشورهای منتخب در حال توسعه. پایان نامه کارشناسی ارشد گروه اقتصاد. دانشگاه آزاد اسلامی واحد تبریز.

- مقیمی، ف. (۱۳۹۱). نقش زنان در فرهنگ اقتصادی امروز. قابل دسترسی در وب سایت خبری-تحلیلی کسب و کار: <http://www.biznews.i>.
- Abdullahi, D. (2013). **Effects of financial liberalization on financial market development and economic performance of the SSA region: An empirical assessment.** *Economic Modelling*, 30: 261-273.
- Dawson, J. W. (2006). **Regulation, Investment, and Growth across Countries.** *Cato Journal*, 26: 489-509.
- Deshmukh, J. & Kumar Pyne, P. (2013). **Labour productivity and export performance: Firm-level evidence from Indian manufacturing industries since 1991.** ARTNeT Working Paper Series, 126.
- Duane, G. A. (2000). **Management and Organization**, Ohio: South-western.
- Fairle, R. W. & Robb. A. M. (2009). **Gender differences in business performance: the evidence from the characteristics of business owners survey, in: Small Business Economics** 33 (4), 375-395
- Fong Lu, W., Wei, L. & Bailey, E. (2005). **The Effects of Population Ageing on the Personal Income Tax Revenue in Canada: A Simulation Approach.** *Canadian Journal of Economics*, 6: 29-63.
- International Labour Organization.** (2014). Accessed at <http://www.ilo.org/>.
- Kao, C. & Chiang, M. (1999). **On the Estimation and Inference of a Cointegrated Regression in Panel Data.** *Working Paper*. Center for Policy Research, Syracuse University. 2.
- Moghimi. F. (2013). **International Conference of the Role of Womens in Business.** The Women hope their business.
- UNDP. (2014). United Nations Development Programme. Accessed at <http://www.hdr.undp.org/>.
- World Bank. (2015). Doing business report, Accessed at <http://www.doingbusiness.org/reports>.
- World Bank. (2015). World Development Indicators. Accessed at <http://www.worldbank.org/data/onlinebases.html>.
- Yelkikalan, N. & Aydın, E. (2016). **Evaluating the Potential for Reverse Innovation in BRIC-T Countries: A Panel Data Analysis.** *Journal of Applied Finance & Banking*, 5: 125-133.

پیوست-۱. آمار و اطلاعات

کشور	سال	متغیر				
		DB	WL	ML	Y	CPI
کلمبیا	۲۰۰۶	۶۳/۰۰	۴۰/۸۹	۵۹/۱۱	۱۹۶۰۰۰۰۰۰۰/۰۰	۸۳/۰۹
	۲۰۰۷	۷۴/۰۰	۴۰/۷۶	۵۹/۲۴	۲۳۷۰۰۰۰۰۰۰/۰۰	۸۷/۶۹
	۲۰۰۸	۶۷/۰۰	۴۰/۷۷	۵۹/۲۳	۲۶۰۰۰۰۰۰۰/۰۰	۹۳/۸۳
	۲۰۰۹	۴۹/۰۰	۴۱/۸۴	۵۸/۱۶	۲۳۹۰۰۰۰۰۰/۰۰	۹۷/۷۷
	۲۰۱۰	۳۷/۰۰	۴۲/۲۹	۵۷/۷۱	۲۸۷۰۰۰۰۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰
	۲۰۱۱	۳۹/۰۰	۴۲/۳۸	۵۷/۶۲	۳۲۴۰۰۰۰۰۰/۰۰	۱۰۳/۴۱
	۲۰۱۲	۴۲/۰۰	۴۲/۴۸	۵۷/۵۲	۳۴۶۰۰۰۰۰۰/۰۰	۱۰۶/۷۰
	۲۰۱۳	۴۵/۰۰	۴۲/۵۰	۵۷/۵۰	۳۴۹۰۰۰۰۰۰/۰۰	۱۰۸/۸۶
غنا	۲۰۰۶	۸۸/۰۰	۴۹/۴۹	۵۰/۵۱	۳۴۸۰۰۰۰۰۰/۰۰	۵۸/۷۱
	۲۰۰۷	۱۰۰/۰۰	۴۹/۶۷	۵۰/۳۳	۳۸۱۰۰۰۰۰۰/۰۰	۶۵/۰۱
	۲۰۰۸	۸۳/۰۰	۴۹/۸۳	۵۰/۱۷	۳۷۷۰۰۰۰۰۰/۰۰	۷۵/۷۵
	۲۰۰۹	۸۷/۰۰	۵۰/۰۲	۴۹/۹۸	۲۸۸۰۰۰۰۰۰/۰۰	۹۰/۳۳
	۲۰۱۰	۹۲/۰۰	۵۰/۰۳	۴۹/۹۷	۳۲۲۰۰۰۰۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰
	۲۰۱۱	۶۷/۰۰	۴۴/۹۸	۵۰/۰۲	۳۶۴۰۰۰۰۰۰/۰۰	۱۰۸/۷۳
	۲۰۱۲	۶۳/۰۰	۴۹/۹۱	۵۰/۰۹	۳۵۳۰۰۰۰۰۰/۰۰	۱۱۸/۶۹
	۲۰۱۳	۶۴/۰۰	۴۹/۸۱	۵۰/۱۹	۳۶۱۰۰۰۰۰۰/۰۰	۱۳۲/۴۶
ایران	۲۰۰۶	۱۰۸/۰۰	۱۹/۵۳	۸۰/۴۷	۴۷۶۰۰۰۰۰۰/۰۰	۵۴/۳۶
	۲۰۰۷	۱۱۲/۰۰	۱۹/۰۴	۸۰/۹۶	۵۳۰۰۰۰۰۰۰/۰۰	۶۳/۷۲
	۲۰۰۸	۱۲۸/۰۰	۱۷/۵۶	۸۲/۴۴	۴۹۷۰۰۰۰۰۰/۰۰	۸۰/۰۰
	۲۰۰۹	۱۳۸/۰۰	۱۷/۷۹	۸۲/۲۱	۴۳۹۰۰۰۰۰۰/۰۰	۹۰/۸۰
	۲۰۱۰	۱۴۲/۰۰	۱۸/۰۱	۸۱/۹۹	۴۶۸۰۰۰۰۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰
	۲۰۱۱	۱۳۷/۰۰	۱۸/۱۰	۸۱/۹۰	۴۹۱۰۰۰۰۰۰/۰۰	۱۲۰/۶۳
	۲۰۱۲	۱۲۹/۰۰	۱۸/۲۳	۸۱/۷۷	۳۸۲۰۰۰۰۰۰/۰۰	۱۵۳/۶۳
	۲۰۱۳	۱۴۴/۰۰	۱۸/۳۴	۸۱/۶۶	۲۳۹۰۰۰۰۰۰/۰۰	۲۱۳/۹۵
۲۰۱۴	۱۴۵/۰۰	۱۸/۳۴	۸۱/۶۶	۱۷۰۰۰۰۰۰۰/۰۰	۲۵۰/۸۳	

کشور	سال	متغیر				
		DB	WL	ML	Y	CPI
قزاقستان	۲۰۰۶	۷۷/۰۰	۴۹/۳۰	۵۰/۷۰	۱۲۱۰۰۰۰۰۰/۰۰	۶۷/۰۴
	۲۰۰۷	۷۶/۰۰	۴۹/۳۶	۵۰/۶۴	۱۴۱۰۰۰۰۰۰/۰۰	۷۴/۲۶
	۲۰۰۸	۸۱/۰۰	۴۹/۵۶	۵۰/۴۴	۱۵۳۰۰۰۰۰۰/۰۰	۸۷/۰۰
	۲۰۰۹	۶۴/۰۰	۴۹/۴۷	۵۰/۵۳	۱۲۴۰۰۰۰۰۰/۰۰	۹۳/۳۶
	۲۰۱۰	۶۳/۰۰	۴۹/۳۹	۵۰/۶۱	۱۴۸۰۰۰۰۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰
	۲۰۱۱	۵۹/۰۰	۴۹/۴۱	۵۰/۵۹	۱۸۵۰۰۰۰۰۰/۰۰	۱۰۸/۳۵
	۲۰۱۲	۴۷/۰۰	۴۹/۳۵	۵۰/۶۵	۱۹۰۰۰۰۰۰۰/۰۰	۱۱۳/۸۹
	۲۰۱۳	۴۹/۰۰	۴۹/۳۰	۵۰/۷۰	۲۰۲۰۰۰۰۰۰/۰۰	۱۲۰/۵۴
پاناما	۲۰۱۴	۵۰/۰۰	۴۹/۳۲	۵۰/۶۸	۱۷۷۰۰۰۰۰۰/۰۰	۱۲۸/۶۳
	۲۰۰۶	۵۷/۰۰	۳۶/۴۲	۶۳/۵۸	۲۱۸۰۰۰۰۰۰/۰۰	۸۳/۲۸
	۲۰۰۷	۷۰/۰۰	۳۶/۸۵	۶۳/۱۵	۲۴۲۰۰۰۰۰۰/۰۰	۸۶/۷۵
	۲۰۰۸	۷۶/۰۰	۳۶/۸۱	۶۳/۱۹	۲۶۰۰۰۰۰۰۰/۰۰	۹۴/۳۵
	۲۰۰۹	۸۳/۰۰	۳۷/۴۸	۶۲/۵۲	۲۷۵۰۰۰۰۰۰/۰۰	۹۶/۶۳
	۲۰۱۰	۷۷/۰۰	۳۷/۳۰	۶۲/۷۰	۲۸۹۰۰۰۰۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰
	۲۰۱۱	۷۲/۰۰	۳۷/۴۰	۶۲/۶۰	۳۲۵۰۰۰۰۰۰/۰۰	۱۰۵/۸۸
	۲۰۱۲	۶۱/۰۰	۳۷/۵۰	۶۲/۵۰	۳۵۷۰۰۰۰۰۰/۰۰	۱۱۱/۹۱
پرو	۲۰۱۳	۶۱/۰۰	۳۷/۵۲	۶۲/۴۸	۳۸۵۰۰۰۰۰۰/۰۰	۱۱۶/۴۲
	۲۰۱۴	۵۵/۰۰	۳۷/۶۱	۶۲/۳۹	۴۱۱۰۰۰۰۰۰/۰۰	۱۱۹/۴۹
	۲۰۰۶	۵۵/۰۰	۴۲/۰۶	۵۷/۹۴	۹۸۹۰۰۰۰۰۰/۰۰	۸۸/۸۷
	۲۰۰۷	۵۱/۰۰	۴۴/۰۸	۵۵/۹۲	۱۱۳۰۰۰۰۰۰/۰۰	۹۰/۴۵
	۲۰۰۸	۵۴/۰۰	۴۴/۰۱	۵۵/۹۹	۱۲۷۰۰۰۰۰۰/۰۰	۹۵/۶۹
	۲۰۰۹	۶۵/۰۰	۴۴/۹۴	۵۵/۰۶	۱۲۳۰۰۰۰۰۰/۰۰	۹۸/۴۹
	۲۰۱۰	۵۶/۰۰	۴۴/۹۴	۵۵/۰۶	۱۴۹۰۰۰۰۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰
	۲۰۱۱	۳۶/۰۰	۴۵/۰۱	۵۴/۹۹	۱۶۵۰۰۰۰۰۰/۰۰	۱۰۳/۳۷
کره	۲۰۱۲	۴۱/۰۰	۴۵/۱۳	۵۴/۸۷	۱۸۰۰۰۰۰۰۰/۰۰	۱۰۷/۱۵
	۲۰۱۳	۴۳/۰۰	۴۵/۱۹	۵۴/۸۱	۱۸۳۰۰۰۰۰۰/۰۰	۱۱۰/۱۷
	۲۰۱۴	۴۲/۰۰	۴۵/۲۶	۵۴/۷۴	۱۷۸۰۰۰۰۰۰/۰۰	۱۱۳/۷۲
	۲۰۰۶	۱۳۲/۰۰	۵۴/۲۸	۴۵/۷۲	۴۴۲۳۷۴۱۳/۰۰	۷۰/۳۱
۲۰۰۷	۱۴۵/۰۰	۵۴/۱۹	۴۵/۸۱	۴۹۲۲۷۰۷۰/۰۰	۷۶/۶۹	

کشور	سال	متغیر				
		DB	WL	ML	Y	CPI
	۲۰۰۸	۱۴۸/۰۰	۵۴/۳۴	۴۵/۷۶	۵۴۱۷۴۱۰۸/۰۰	۸۸/۵۴
	۲۰۰۹	۱۴۳/۰۰	۵۴/۲۲	۴۵/۷۸	۵۴۳۱۵۸۲۸/۰۰	۹۷/۷۴
	۲۰۱۰	۶۷/۰۰	۵۴/۱۶	۴۵/۸۴	۵۶۹۸۵۴۹۰/۰۰	۱۰۰/۰۰
	۲۰۱۱	۵۸/۰۰	۵۴/۱۳	۴۵/۸۷	۶۰۶۲۹۱۸۴/۰۰	۱۰۵/۶۷
	۲۰۱۲	۴۵/۰۰	۵۴/۰۹	۴۵/۹۱	۶۴۲۹۰۶۳۱/۰۰	۱۱۲/۳۰
	۲۰۱۳	۵۲/۰۰	۵۴/۰۲	۴۵/۹۸	۶۴۲۶۱۶۹۱/۰۰	۱۱۷/۰۵
	۲۰۱۴	۳۲/۰۰	۵۳/۹۵	۴۶/۰۵	۶۶۴۱۰۰۲۹/۰۰	۱۱۹/۱۴
وانواتو	۲۰۰۶	۴۷/۰۰	۴۳/۶۶	۵۶/۳۴	۵۱۳۱۸۷۰/۰۰	۸۵/۶۲
	۲۰۰۷	۶۱/۰۰	۴۳/۵۳	۵۶/۴۷	۵۹۱۴۵۸۳/۰۰	۸۹/۰۱
	۲۰۰۸	۶۸/۰۰	۴۳/۴۲	۵۶/۵۸	۶۵۱۶۰۵۲/۰۰	۹۳/۳۰
	۲۰۰۹	۵۸/۰۰	۴۳/۲۳	۵۶/۷۷	۶۲۷۲۰۵۲/۰۰	۹۷/۲۷
	۲۰۱۰	۵۹/۰۰	۴۳/۴۳	۵۶/۵۷	۷۰۰۸۰۴۳/۰۰	۱۰۰/۰۰
	۲۰۱۱	۶۰/۰۰	۴۳/۵۴	۵۶/۴۶	۷۸۵۳۷۴۴/۰۰	۱۰۰/۸۶
	۲۰۱۲	۷۶/۰۰	۴۳/۵۴	۵۶/۴۶	۷۶۴۵۹۰۷/۰۰	۱۰۲/۲۴
	۲۰۱۳	۸۰/۰۰	۴۳/۵۹	۵۶/۴۱	۷۷۳۰۵۶۲/۰۰	۱۰۳/۷۲
۲۰۱۴	۷۴/۰۰	۴۳/۶۴	۵۶/۳۶	۷۷۹۵۲۴۱/۰۰	۱۰۴/۵۵	

The role of Women in Improving the Business Environment (Case Study: Iran and the Selected Developing Countries)

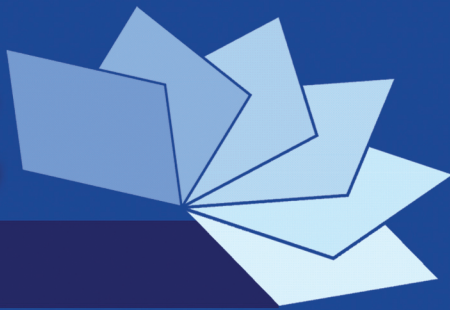
Seyyed Ali Paytakhti Oskooe, Laleh Tabaghchi Akbari

Received: 03 January 2016   Accepted: 03 December 2016

An indication of the development of any society, is set up and manage business by women entrepreneurs. Women's participation in economic activities has a key role not only in the development of women's capabilities and skills, but also in economic and social development. In this paper, the impact of women labor, man labor, income and inflation on the business environment index were studied for the 8 selected developing countries (including Iran) during the period 2006 to 2014. The empirical results from employing panel cointegration method with Dynamic Ordinary Least Squares (DOLS) technique show that women labor has a positive impact on the business environment index.

JEL Classification: Q56, E30, C33.

Keywords: *women, business environment index, panel cointegration method, developing countries.*

مدلی برای آموزش مهارت های فراشناختی در تربیت معلم آینده علی اکبر خوش گفتار مقدم، سید کمال خرازی	۱	1	Metacognitive Skills Training Model for Future Teacher Training <i>Ali Akbar Khoshgoftar Moqaddam, S. Kamal Kharrazi</i>
ارزیابی تأثیر گردشگری حلال بر حوزه های گردشگری ایران با استفاده از مدل جمع وزنی (WSM) علی حاجی نژاد، ابوذر پایدار، فاطمه باقری، ناصر عبدی	۲۷	27	Assessment the Effect of Halal Tourism in Iran's Tourism (Using Weighted Sum Model) <i>Ali Hajinejad, Abouzar Paydar, Fatemeh Baqeri, Naser Abdi</i>
تحلیلی بر ضرورت معافیت مالیاتی معلولین در ایران نادر مهرگان، محمدرضا اسکندری عطا	۴۷	47	Analysis the Necessity of Tax Exemption for Disabled People in Iran <i>Nader Mehregan, Mohammad Reza Eskandariata</i>
آیا نقصان های بازار می توانند رفتار نرخ ارز را توضیح دهند؟ سید فخرالدین فخرحسینی	۶۱	61	Can Market Imperfections Explain the Behavior of Exchange Rates? <i>S.Fakhroddin Fakhrosseini</i>
نقش زنان در بهبود فضای کسب و کار (مطالعه موردی ایران و کشورهای منتخب در حال توسعه؟) سیدعلی پایتختی اسکویی، لاله طباقچی اکبری	۸۳	83	The Role of Women in Improving the Business Environment Case Study; Iran and the Selected Developing Countries <i>S.Ali Paytakhti Oskoe, Laleh Tabaqchi Akbari</i>
نقش سلامت بر عرضه نیروی کار زنان (مطالعه موردی کشورهای D8) سمیرا متقی، سعیده کامرانپور	۱۰۹	109	The Impact of Health on Female Labor Supply (Case Study: D8 Countries) <i>Samira Mottaqi, Saeede Kamranpour</i>
اثر رشد جمعیت بر آلودگی محیط زیست مقایسه دو گروه کشورهای در حال توسعه (D8) و صنعتی (G7) ابوطالب کاظمی، بهروز جعفرزاده، داود فرهادی سرتنگی	۱۲۵	125	The Effect of Population Growth on the Environment Compare the Two Groups of Developing Countries (D8) and Industrial (G7) <i>Aboutaleb Kazemi, Behrouz Jafarzade, Davood Farhadi</i>
ارزیابی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران بر مبنای سند چشم انداز و سیاست های کلی نظام (۱۳۸۴-۱۳۸۸) سمانه علوی	۱۴۳	143	Evaluation of the Islamic Republic of Iran's Foreign Policy Based on 2025 Vision and General Policies (2005-2009) <i>Samane Alavi</i>